

EL CENTRE DE LECTURA

(ANYS 1859 AL 1863)

Virtut o defecte inherent al caràcter català, l'individualisme constitueix un dels rasgos més pronunciats de la fesomia moral de Reus; no obstant això, en el nostre poble s'ha mostrat sempre viu l'esperit d'Associació. L'agremiació per oficis nasqué aquí a l'Edat Mitja, quasi al mateix temps que a Barcelona: les Cofradies religioses sempre han tingut aquí un objectiu humanitari i civil com és el de socorre's mutuament els associats en cas de malaltia; les Associacions patriòtiques, tant públiques com secretes, i les literàries, daten a Reus dels primers anys d'aquest segle; les obreres, per lliurar-se de les imposicions del capital, existien ja a l'any 1846, i en quan a casinos de recreu, en tenim a Reus des de l'any 1848, per més que fins deu anys després no adquiriren gran desenrotll. L'individualisme és sovint un obstacle al progrés d'aquestes associacions, però no les mata.

Un dels casinos o societats més originals i típiques de Reus és el CENTRE DE LECTURA, creada en el mes d'abril de l'any 1859. Com al pensament que informa aquesta Societat i a la creació de la mateixa van units els més bells records de la meua vida, els de l'hermosa edat dels vint anys, m'ha de ser permès que a aquest assumpte dediqui algunes pàgines del present llibre, destinat principalment a evocar grats records de coses ben sentides.

Per altra part, saber com va néixer, quaranta anys arrera, una Associació que honra a la nostra ciutat, no ha de ser indiferent per als que en les empreses d'aquesta mena, busquen en els exemples del passat, motius coratjosos per vèncer les dificultats del present.—En aquell temps no hi havia a Reus els medis d'il·lustració que hi ha

ara. No existia l'Institut municipal, ni sisquera un col·legi particular de segona ensenyança, i eren pocs i mal organitzats els establiments públics en què es dona la primera. Els joves que es sentien amb vocació per als estudis superiors, els que interiorment sentien lo que se'n diu *quid divinum* de l'escriptor i del poeta, es veien obligats a sortir de Reus o bé a formar-se sols en mig d'una atmòsfera completament inadequada per satisfer els seus desitjos. Els llibres i periòdics eren llavors escassos i cars, i fora d'algun que altre advocat o metge, no hi havia a Reus qui entengués paraula en quant a literatura. No era llavors Reus lo que se'n diu una ciutat culta, amb tot i haver-hi un floret de gent distingida, en què pareixia innata, natural la cultura; la joventut en totes les classes socials es mostrava amb certa rudesia feréstega, però apareixia al mateix temps quasi lliure de certs defectes que ara la fan insípida quan no la perverteixen i l'encanallen. Hi havia llavors, com hi ha ara i hi hagué sempre a Reus, matèria apropiada per moldejar hermoses estàtues, però no mancaven—com potser ara manquen—quins, amb ferma voluntat quan no educada intel·ligència, possessin mans a l'obra i pronunciessin el *fiat*, que en el gran i en el petit, va sorgir de res un món.

*
**

En un recó del Cafè de la Musica, que existia llavors la Raval de Santa Anna, freqüentat generalment per obrers, reuníem-nos quatre o sis jovenets menestrals de caràcter seriós, mostrant en les maneres de presentar-nos i en les converses una formalitat impròpia dels pocs anys, per lo qual prompte vàrem excitar l'atenció, no sempre

benèvola d'altres concorrents a aquell siti, de tendències i costums diametralment oposades a les nostres. La política en general i les qüestions d'interès local, eren en nosaltres no ja una afició predilecta, eren una mania. Totes les nits portàvem al Cafè els periòdics *La Discusión* i *El Pueblo*, que es publicaven a Madrid, els únics orques que en la premsa tenia en aquells temps la democràcia espanyola. Els llegíem en alta veu com sols per nosaltres, però amb la intenció de què se'ns acostessin aquells obrers que jogaven i bromejaven en las taules veïnes. Poc a poc tinguérem oients, i, acabada la lectura, els catequitzàvem per medi d'una conversa carinyosa, franca i cordial que als més encantava. Ponderàvem la necessitat que el poble en general, i molt especialment la classe treballadora, tenia d'instruir-se; ens condolíem de què la joventut intel·ligent i acomodada empléés les seves facultats i els seus ocis en fútils diversions o s'encenegués en el joc i en la dissipació, quan tant vast i hermos camp tenia davant seu per a dar forma als grans ideals de la vida moderna.

En aquell mateix Cafè i fora d'ell, entre la gent de més il·lustració i posició social, érem encara més expressius i entusiastes, perquè esperàvem ser millor compresos. Apareixíem somniadors entusiastes de tot lo bell i de tot lo bo. Vivíem fora de la realitat. Erem romàntics i idealistes en amor, en literatura, en política, en tot. Ens semblava que sols per nosaltres havia Espronceda escrit aquells versos quan, recordant els seus vint anys, diu:

«Yo amaba todo: un noble sentimiento
Exaltaba mi ánimo, y sentía
En mi pecho un secreto movimiento
Que a grandes hechos, generoso, guía.
La Libertad con su inmortal aliento,
Santa diosa, mi espíritu encendía
Constantino imaginando en mi fe pura
Sueños de gloria al mundo y de ventura.»

Lo que bé se sent, s'expressa amb eloqüència, i la nostra era, per lo apassionada i vehement, persuasiva i fins avassalladora, en mig de la senzillesa a què els pocs anys i l'escassa instrucció la subjectaven Així, en el reduït cercle en què ens movíem, prompte tinguérem amics entusiastes i fervents partidaris, i encoratjats per aquells primers triomfs i en aquelles expansions de cors sensibles, verges de tot desengany, concebírem una idea que en aquell temps

i en una població com la nostra semblava a tothom utòpica i desbaratada. Vàrem imaginar la creació d'un gran Casino quin objecte fos l'educació moral i intel·lectual del poble, especialment de la joventut menestrala i de la classe treballadora; una Societat en què es realitzés la fraternitat basada en la tolerància de totes les doctrines i opinions honradament sentides i no en pugna amb la moral universal; un Casino model, especialíssim, quin únic esbarjo seria la conversa en les taules del cafè, però sense permetre's cap mena de joc, ni sisquera els més lícits; d'on estés desterrat en absolut el ball, i desterrades també les reunions que no tinguessin per objecte un fi purament instructiu; un Centre, en fi, d'ensenyança i d'educació populars, obert a les idees de progrés, però sense exclusivismes de cap mena.

I aquest Centre havia de ser i aparéixer com a creació espontània, amagant en lo possible els noms de l'iniciador i fundadors; sense apoi oficial; sense acudir a la protecció de la gent rica que pogués dar-li caràcter d'institució benèfica: devia ser obra nostra, exclusivament nostra, a fi de què poguéssim, des del començament, posar-hi el segell del nostre caràcter i rodejar a la joventut que ens seguís, amb el nimbe lluminós de les hermoses il·lusions que la nostra ment reflectia.

El CENTRE, tal com l'imaginàrem i en el principal conseguírem crear, era cosa com dels de Reus, completament original. No es coneixia llavors en lloc associació igual a ella. El *Fomento de las Artes*, en Madrid, que s'assembla al nostre CENTRE, no existia encara, i tampoc l'*Ateneo Obrero*, de Barcelona. Desenrotllat el plan, pesats tots els entrebancs i dificultats, vençuts, uns i altres, més per l'entusiasme i la fe que per la raó positiva, ens llançàrem, ardits, a la realització del pensament. Com Jesús buscà els seus deixebles entre els pobres i ignorants pescadors de les platges del Tiberiades, nosaltres buscàrem els primers col·laboradors de la nostra obra regeneradora entre els rústecs artesans, desproveïts de tota instrucció, i, més encara, entre aquells quals llenguatge, modals i aficions més s'allunyaven dels fins cults i civilitzadors que ens proposàvem realitzar. Després d'algunes temptatives infructuoses per a reunir als vint-i-cinc o trenta catequitzats, però refractaris a acudir al lloc on els cridàvem, haguérem d'acollir a què una nit i en el

pis d'una casa solitària situada en un carreró de Reus, pis destinat a disbauxes de gent alegre i poc aprensiva, secretament i com si de cometre un delicté és tractés, ens ajuntéssim com per casualitat amb els menys disposats a secundar les nostres mires. Allí esforçàrem més que mai l'eloqüència per a moure el cor i'l cap d'un aplec de gent per un fi ben diferent en aquell lloc reunida; allí es llegí el Reglament de la projectada Societat, redactat per l'autor d'aquestes ratlles, en aquells moments ben lluny de pensar que, passats quaranta anys, havia de recordar i descriure aquella escena, enyorada com una de les poques satisfaccions que li ha ocasionat la seva iniciativa i intervenció en els assumptes de interès públic. Allí es va estendre la llista dels trenta primers socis del CENTRE, i es recaudaren les primeres monedes per a constituir la caixa social.

Com deu suposar-se, es parlà de donar nom al nou Casino. *Centro Popular de Instrucció*, fou la primera idea admesa per tots, però prompte pensàrem que, prohibides les associacions polítiques, l'Autoritat no permetria un títol en què es traslluïa certa tendència democràtica, tant més quan per demòcrates començàvem a ser coneguts a Reus dos dels jóvens que més bregàvem entre els iniciadors del CENTRE. Vàrem treure, doncs, a aquest, l'aditament de *popular*, i encara aixís, temérem que inspirés sospites a les autoritats, i llavors, amb prou disgust de tots, s'adoptà el modestíssim i quasi anodí títol de CENTRE DE LECTURA, que no respon ni de molt lluny al fi que al crear l'Associació ens proposàvem, ni al que la mateixa realitzà des del primer dia que estigué constituïda.

No obstant que en el Reglament s'expressava amb tota precisió l'objecte moral i educatiu de la Societat, hi hagué dificultats per a autoritzar-lo. La nostra primera autoritat local era llavors un alcalde corregidor que es deia, si mal no recordo, Madremany. Els reparos que posà al visorar aquell document, no eren els que nosaltres temíem, la intenció de caràcter polític que hi podia haver en el fons del projecte; de bones a primeres ens va dir que aquest era senzillament una utopia irrealitzable, quan no una innocentada. Aquell bon senyor i els regidors que el rodejaven i l'assessoraven, no comprenien com uns nois de divuit o vint anys, desconeguts de

la gran majoria de la gent de pro, haguessin concebut i tractessin de realitzar un pensament tan lloable i de tan difícil execució. Procuraren inquirir si darrera nostre hi havia altres persones de més edat, experiència i significació social, i se sorprengheren al persuadir-se de què estàvem sols, i al sentir-nos dir, amb formalitat que els hi pareixia còmica, que ens proposàvem una obra de redempció social per medis pacífics i legals; que volíem apartar als obrers de Reus dels vicis, treure'ls dels *garitos* i de les tavernes per a portar-los, totes les nits i dies de festa, a un Casino, al que hi concorrerien també, en hermosa germanor, joves i vells de les altres classes socials; un Casino en qual Cafè ni sisquera el joc del *dómino* es permetria: que allí hi hauria continuament, en cada taula, càtedra oberta de sanítos patriotisme, de moral i de bones costums; que nosaltres mateixos ensenyàriem a llegir, escriure i comptar als obrers que no en sapiguessin; que per inculcar l'afició a la lectura, llegiríem tots els dies en alta veu llibres i periòdics; i que estàvem segurs de què l'èxit més gran havia de coronar prompte la nostra temptativa; necessitaren fer un gran esforç per no esclafir a riure.

Conseguírem, no obstant, convèncer-los, i que l'Alcalde Corregidor informés favorablement la instància dirigida al Governador Civil de la província, relativa a la aprovació del Reglament. Aquell mateix dia formàrem la Junta de Govern de la Societat, fent President al soci de més edat i menys titllat de significació política, i el primer acord que la Junta va pendre fou organitzar la comptabilitat del CENTRE sobre la base de no ordenar gasto de cap mena, ni sisquera per a la instal·lació, que no pogués seguidament satisfer-se, i com amb el recaudat entre els socis, a pesseta mensual, no hi havia diners, com se sol dir, ni per a començar, ens engeniàrem de manera que conseguírem instal·lar el CENTRE en una casa, sense pagar lloguer ni llum. L'amo d'un antiquíssim Cafè que en deien dels *Amics*, situat al carrer de Vallroquetes, amb l'al·licient d'augmentar el número de parroquians o concurrents, que era molt escàs, posà a la nostra disposició tot el pis primer de la casa, una sala gran, però destartada, destinada fins llavors a jocs, no sempre legals i lícits. Aprofitàrem el billar per taula de lectura i les del tresillo per a escriure, compràrem una estan-

teria de fusta de pi que omplírem de llibres els que en teníem, i poc a poc, canviàrem els mobles del cafeter per altres de propietat de la Societat i adequats a l'objecte de la mateixa.

Aprovat per la primera autoritat civil de la província el Reglament del CENTRE, el férem estampar i repartir entre els socis junt amb la sol·licitud amb què es demanà autorització per constituir la Societat. Mai oblidaré l'emoció fondíssima que en mi produí la vista d'aquells impresos: ells constitueixen el primer escrit meu que vaig veure en lletra de motllo. Qui sab si el Reglament del CENTRE i els elogis que persones per a mi respectables me prodigaren, varen decidir la meua vocació d'escriptor! Recordo també que, en aquells mateixos dies, vaig dibuixar el sello de la Societat, consistent en un llibre i un tinter sostinguts, no sé com, per una cinta que el vent belluga, i en ella la inscripció: CENTRE DE LECTURA. Siguin-me permesos aquests detalls que poden paréixer puerilment immodestos: els considero indispensables per a fer conèixer els començaments humilíssims d'una Associació per tots conceptes digna d'elogis, que va ser prompte, i segueix sent, la primera de Reus. Hi ha que recordar-los tant més quan dels vuit joves que formàrem el primer nucli del CENTRE, i, per lo tant, ens podem considerar socis fundadors, Salvador Ferrer, Gabriel Bofarull, Salvador Balada, Joan Grau i Ferrer, Pere Busquets i Eduard Tost, sols els tres primers i l'autor d'aquestes ratlles quedem en el món dels vius.

Els primers temps de l'existència del CENTRE foren difícils i posaren a prova la nostra constància. La impressió que de cop produí la notícia en la majoria de la gent formal de Reus fou desastrosa. Se considerava el nou Casino cosa de quatre *brivalls*, somniadors per uns, perillous per altres, atenent al caràcter popular i laic que a la instrucció dels obrers ens proposàvem dar. Sempre recordaré els mals ratos passats al veurèns objecte de crítica despiatada i de grollera burla, provinents de persones que la seva il·lustració—al menys aparent—i la seva posició social obligaven a fer tot lo contrari. No ens aturdirèm, perquè ja ho havíem previst: extirparem amb energia els gèrmens de divisió que al CENTRE conseguiren introduir els adversaris; creàrem per la direcció de la Societat una espècie de dictadura; activàrem la propaganda, tot

amb tant èxit, que, passats quatre mesos, el CENTRE comptava tres-cents socis, quasi tots treballadors manuals, resoltos a tot per a sostenir-lo.

Establírem una càtedra d'ensenyança elemental, i, no poguent la Societat pagar a un professor titular, alguns dels socis ens convertírem en mestres d'escola. Al fer-ho, saltàrem per sobre els mètodes pedagògics i velles rutines, i els resultats foren meravellosos. Allavors oferí el CENTRE l'hermós espectacle de pobres obrers, casats i amb fills grans alguns d'ells, que dos mesos abans no tenien ni el menor rudiment d'instrucció, llegir i escriure quasi correctament, saber les tres regles d'aritmètica i fins fer exercicis gramaticals. Al mateix temps, totes les nits la sala de lectura apareixia plena de socis, fullejant periòdics i llibres. La utopia es convertia en realitat: l'entusiasme juvenil triomfava de l'excepticisme de la gent pràctica.

L'exemple d'abnegació que presentàrem els incipients mestres d'escola, va moure a dos dels millors professors particulars d'instrucció pública que llavors hi havia a Reus, don Alexandre Fàbregas i don Alexandre Garcia, a oferir al CENTRE, gratuïtament, els seus serveis, els quals acceptàrem; ens oferí també el seu concurs l'intel·ligent professor d'idioma francès, Mr. Jean Lostaunau, a tots els quals tributò en aquestes ratlles un record d'agraïment, que bé el mereixen. Mercès a ells, el CENTRE als quatre mesos d'haver-se constituït, va tindre perfectament organitzades i servides càtedres en què es dava completa la primera ensenyança, comptabilitat mercantil i idiomes francès i italià.

Un dia, quan el CENTRE no comptava més que cinc mesos d'existència, sorprenguérem a tothom amb la publicació del prospecte d'un periòdic literari i de'ensor dels interessos morals i materials de Reus, que devia titular-se: ECO DEL CENTRE DE LECTURA. Era una gran novetat en la nostra població, perquè en aquell temps quasi no existia en ella premsa local. Feia pocs mesos que es publicava el *Diario de Reus*, de avisos i notícies, que, molt diferent d'ara, era llavors una fulla esquifida i insubstantial que no exercia cap influència en l'opinió pública. Imprès el prospecte del nostre periòdic, i començat a repartir, advertírem que hi havia en ell una paraula que podia inspirar sospites de què la publicació perseguia un fi polític. Retiràrem els exem-

plars, i, temerosos que per causa de la nostra inexperiència sovint ensopeguéssim amb la rigorosa llei d'impremta, oferírem la direcció de l'*Eco* al ja llavors conegut escriptor i lloreat poeta, En Marian Fonts, que per exercir dignament el càrrec de Secretari del nostre Municipi, estava en contacte amb les autoritats, i, per lo tant, podia ser, com en realitat fou, un fiador dels nostres bons propòsits.

Des del primer número, l'ECO DEL CENTRE DE LECTURA produí excel·lent efecte en l'opinió pública, i molt guanyà amb tal motiu la nostra Societat. Amb poques excepcions, ingressaren com a socis tots els veïns de Reus més distingits per la seva il·lustració i posició social, perteneixents a tots els partits polítics. El nostre periòdic no era sols literari i artístic, era també gelós defensor dels interessos de Reus i fervent propagandista de la moral i bones costums. Combatia virilment el vici del joc; predicava l'harmonia entre el capital i el treball, enaltia les virtuts cíviques, i durant la guerra d'Àfrica, quan les tropes espanyoles entraren a Tetuan, i molt especialment al tornar d'aquella gloriosa campanya, del CENTRE sortí la iniciativa d'aquelles artístiques festes amb què Reus celebrà el triomf de l'Exèrcit espanyol.

No obstant la bona acceptació obtinguda, el nostre periòdic sols visqué set mesos: sobrava l'entusiasme i mancaven els subscriptors. Els redactors ens véiem obligats, tots els mesos, a cobrir un *dèficit* d'alguna consideració. La impremta era en aquells temps molt cara a Reus i poc arrelada entre els nostres conveïns la costum de pagar periòdics. El CENTRE no podia subvencionar l'ECO, i fermes en el nostre propòsit de què la Societat visqués solament de la peseta mensual que pagaven els socis, ens resistírem a demanar l'apoi a aquells pocs que probablement ens haurien afavorit. Morí l'ECO. Jo vaig provar de substituir-lo, per compte meu, amb un periòdic diari, *El Porvenir*, que, baix el punt de vista econòmic, no tingué millor fortuna que l'ECO. Va viure tres mesos.

Mentrestant, en l'espai d'un any o menys, el nostre Casino popular, o sigui el CENTRE DE LECTURA, havia pres gran desenrotll. Instal·lat en una casa més gran i de millors condicions que la aon havia nascut, reorganitzàrem les càtedres i augmentàrem els professors, ja tots ells degudament retribuïts. Se creà la Biblioteca, que en poc

temps va ésser, com és avui, la millor de Reus; se va establir la sala de Mineralogia, Història Natural i Arqueologia; s'erigí un teatre com a escola de declamació, i s'establí la càtedra de Música i d'ella sortí, als començaments de l'any 1861, la primera Societat coral que hi hagué a la província de Tarragona. Reaparegué el setmanari ECO DEL CENTRE DE LECTURA, comptant amb bon peu de subscripció, ja deslligat de tota tutoria i tenint impremta pròpia, establerta en els baixos de l'edifici social. En aquell mateix any (1861) s'efectuà en el CENTRE la primera i única Exposició d'Arts i Indústries Locals que hem vist a Reus, i del CENTRE sortí, com específic en altre capítol d'aquest llibre, la iniciativa dels Jardins d'Euterpe.

Llavors, des de l'any 1861 a 1863, arribà el CENTRE a la plenitud de la seva vida: era el punt d'atracció de tota la joventut reusenca que sentia verdader calor de vida; l'honraven amb la seva visita quantes persones d'alguna significació literària i política anaven a Reus. En la gran sala d'actes del CENTRE, davant de vuit-cents socis pronunciaren grandiloqüents discursos Castellar, Mata (D. Pere) i D. Víctor Balaguer; dirigien-li allí mateix elogis i consells el gran jurisconsult català Pau Valls i el diputat i home d'administració Josep Janer, distingits fills de Reus i d'ella allunyats des de feia molts anys i que sols per a visitar el CENTRE a ella anaren: el gran pintor Fortuny, el célebre músic i poeta Clavé, Monturiol, inventor d'Ictíneo, els escriptors barcelonins Treserra, Angelón i altres animaren amb la seva presència i amb els seus discursos les reunions del CENTRE. A Tarragona, Tortosa, Valls i Vendrell se crearen Casinos de la mena del nostre, copiant el Reglament, i fins alguns el nom de la Societat copiaren. La premsa periòdica de Barcelona i Madrid, citaven el CENTRE DE LECTURA de Reus com a model d'Ateneu obrer, i les nostres autoritats locals i provincials, no ignorant que en la gran majoria dels socis del CENTRE dominaven les idees democràtiques i que en ell se propagaven aquestes idees, com se tractava d'una democràcia pacífica, culta i sensata, lluny de témer-la simpatitzaven amb ella i quasi l'encoratjaven.

En la Biblioteca del CENTRE, en les seves càtedres, en les conferències científiques i literàries que en les sales del mateix en aquells temps se daven, pot dir-se que

s'han format, o quan menys s'han dat a conèixer en el començament de la seva carrera, els escriptors, periodistes i poetes fills de Reus, des de 1860 a 1880, germans Bartrina, Martí i Folguera, Eusebi Cort, Lletjet, Gras i Elias, Miró i Folguera, Prieto, Nascente, Quer, Sanromà, Eugeni Mata i altres. Guarda el CENTRE exemplars dels llibres i fullets originals dels escriptors reusencs que han figurat durant el segle que ara acaba, i en les parets i en els ànguls d'aquelles sales hi ha quadros i escultures de tots els nostres artistes contemporanis, que no són pocs ni dolents i alguns, com tothom sap, de ben conquistada fama.

El CENTRE DE LECTURA, des de la seva fundació als nostres dies, ha passat per moltes vicissituds que, en ocasions, el posaren en trànsit de mort. Fou iradament dissolt per ordre de l'Autoritat en l'any de 1867, considerant-lo sospitós de propaganda revolucionària; com per miracle conseguírem salvar de les grapes dels miserables denunciadors la Biblioteca i mobiliari, que sols per lucrar-se amb això fou feta la denúncia. El CENTRE aparegué de nou després de la revolució de 1868;

ànima del mateix, fou, durant aquell agitat període, el nostre genial poeta, Joaquim Bartrina, qui, al temps que procurà en filosofia, literatura i art, infundir al tronc de l'Associació sàvia de la nova vida, l'apartà discretament de tota tendència política determinada, realitzant l'ideal de la tolerància per a totes les opinions en què s'ha de basar un dia la pau i la ventura dels pobles.

Així amb l'afiançament que en les lleis i costums de la llibertat d'Associació, amant al fi promordial que els fundadors ens proposàrem, mercès també a la protecció d'alguns socis que saben fer bon ús dels fruits del treball i dels dons de la fortuna, el CENTRE DE LECTURA, conservant intacte el primitiu Reglament, en lo que a més lo caracteritza—que és en la prohibició terminant de tota classe de jocs i de tot esbarjo o diversió que directament a la cultura del poble no es dirigeixi, sense apoi oficial de cap mena, és avui, més que mai, una Institució de ensenyança popular, independent, amb vida próspera, i que, baix molts conceptes, honra a la ciutat de Reus.

JOSEP GÜELL I MERCADÉ

